

Preben Kaarsholm

Teorien om de menneskelige behov hos Schanz

Hans-Jørgen Schanz: *Træk af behovsproblematikkens idéhistorie med særligt henblik på Marx og Engels*, Modtryk, Århus 1981.

Da Hans-Jørgen Schanz i efteråret 1971 vendte hjem fra Frankfurt og indledte sin *Kapital*-gennemgang i Århus, var der forandring i luften. Lidt på samme måde som da Georg Brandes nøjagtig éthundrede år tidligere vendte hjem fra sin store udlandsrejse og bragte »Hovedstrømningerne« med sig, skete der nu noget i de tillumrede danske stuer. Endelig var skumringen tæt nok til, at Minervas ugle raslede med vingerne.

Schanz' rekonstruktion af Marx førte meget godt med sig. En masse forstenede dogmer om dialektisk materialisme, klassekamps-motorik og monopol-kapitalisme fik dødsstødet. »Kapital-logikken« blev søgt uskadeliggjort som en ny og sær skole, men uden videre held: Schanz' insisteren på, at man læste sagerne ordentligt og fik hold på, hvad der var de egentlige kritiske pointer, lod sig ikke affærdige. Bl.a. derigennem fik marxismen den grad af troværdighed og indflydelse, den har idag.

Imens er tiden gået og med den i nogen grad fornemmelsen af forandring. Schanz er mere og mere blevet til en Gurnemanz, der vogter den hellige marxologiske gral i forventning om, at der på et eller andet tidspunkt dukker en Parsifal, en »ren tåbe«, op og forlener gralsridderens fællesskab med ny potens og livskraft. Tiden bliver til rum, som Wagner hævdede i år for éthundrede år siden.

Rekonstruktion er bedre end forvrængning og hypostasering, men i sig selv begrænset. Over for den verdenskrise, der nu har samlet kræfter i et tiår, forslår den rette forståelse af Marx bedre end meget andet, men langt fra tilstrækkeligt. Og den »civilisationskritik«, som Schanz sammen med en gruppe idéhistoriske kolleger har lanceret som svar, er mærkeligt vandet i forhold til krisens realitet og påtrængenhed.

Minervas ugle kunne forveksles med en druknet gråspurv.

Nu kommer så Hans-Jørgen Schanz' doktordisputats, *Træk af behovsproblematikkens udvikling med særligt henblik på Marx og Engels*, og med erindringen i behold om Schanz-projektets effektivitet for ti år siden går man den uvægerligt i møde med store forventninger: Har den kritiske potens, som vi læste om i Schanz' konferens-speciale (*Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*, 1973), nu fået den så højt op at stå, at omtalte ugle (hvis den ikke i mellemtiden er død af forurening) igen kan stikke næbbet ovenvande?

Schanz' disputats er et meget kompetent idéhistorisk arbejde – ingen tvivl om det. Mest i den idéhistoriske perspektivering har Schanz sin force sammenlignet med de to værker, han tager udgangspunkt i at kritisere, nemlig Lucien Sèves *Marxisme et théorie de la personnalité* (1975) og – især – Agnes Hellers *Teorien om de menneskelige behov hos Marx* (1974, da. udg. 1978).

Det er Schanz' opfattelse, at begrebet »behov«, behovsteori og idéen om et »behovssystem« først får gyldighed omkring 1750, altså samtidig med at det borgerlige samfund begynder at blive dominerende. Opfattelsen belægges med relativt fyndige gennemgange af formuleringer omkring behovene hos Platon, Aristoteles, Thomas Aquinas, Thomas More, Hobbes, John Locke, Condorcet, Turgot og Rousseau. Efter et afsnit om Hegel tager Schanz så fat på Marx (og i et vist omfang også Engels) for at vise, hvordan »behovsproblematikken« udvikler sig, og hvilken teoretisk status den har hos marxologiens to grundlæggere.

Det er hovedsagelig Marx, det drejer sig om. Schanz inddeler forfatterskabet i tre faser: 1842-45, hvor idealistiske og antropologiske forestillinger endnu er fremherskende, 1845-56, hvor den historiske materialisme grundlægges, og 1857 og herefter, der står i kritikken af den politiske økonomis tegn. Schanz mener i overensstemmelse med Althusser og hans disciple, at det er berettiget at tale om et »brud« i Marx' udvikling, blot ønsker han at placere det i 1857 i stedet for i 1844-46: Det erkendelsesteoretiske skred sker med *Grundrisse* og kritikken af den politiske økonomi. Hvad et »brud« så vil sige, bliver man heller ikke her klog på¹.

Det er yderst svært at holde fast i, hvad det egentlig er, Schanz vil vise os i sin disputats. Han kritiserer Agnes Heller for i sin bog om behovene – de øvrige dele af hendes antropologiske projekt, *Instinkt, Aggression, Karakter og Theorie der Gefühle*, omtales ikke – at gå ud fra, at der hos Marx ligger en samlet behovsteori gemt, som det blot gælder om at fremdrage. I modsætning hertil mener Schanz, at behovsbegrebet hos Marx ikke er styrende, men underordnet forskellige »dominansbegreber«, først og fremmest arbejds- eller produktionsbegrebet.

Ligeledes mener Schanz, at Heller ontologiserer behovsbegrebet, mens det ifølge ham hos Marx er radikalt historiseret. Efter Schanz' mening er det én af den sene Marx' hovedpointer, at historien selv er historisk skabt, at »begrebernes gyldighed eller mangel på samme er bundet til historiens produktion af historien« (s. 223). Schanz' konklusion må – i lighed med althusserianernes – være, at det er meningsløst at tale om antropologi hos Marx og om antropologiske bestemmelser af behovene.

Men disputatsen er uklar. Hvad det antropologiske angår, medgiver Schanz, at også den sene Marx »fremsætter udtalelser, der fastholder den præøkonomiske historiske materialismes grundlag« (s. 224). Herefter hedder det så desværre, at »det problem vil ikke her yderligere blive taget op« (ibid.). Men det betyder vel netop, at der hos Marx opereres

med en dobbelt historisk optik, som er »blød«, når den retter sig mod historien i dens helhed, og »hård«, når den betragter den kapitalistisk formede historie. Og at forholdet mellem disse to »historier« er centralt for Marx og fastholder den antropologiske og ontologiske dimension fra de tidligere skrifter. Det er beklageligt, at Schanz vælger at se bort fra dette problem. Som det er, ender han i en total historisering og »afnaturalisering«, som ikke virker overbevisende.

Det betyder bl.a., at hans kommunismeopfattelse *fuldstændig* er begrænset til frigørelsespotentialer, der er kapitalismen iboende. Den sene Marx siger ifølge Schanz, at kapitalismen ikke blot skaber muligheden for kommunismen som et alternativ, men *i sig selv* anticiperer kommunismen. Det er kernen i ideen om kapitalens »civilisatoriske tendens« (f.eks. s. 268).

Schanz forsøger på intet tidspunkt at distancere sig fra Marx. Hvad man end vil mene om Agnes Hellers bog om Marx' behovsteori, er det dog hos hende (og f.eks. hos György Márkus, hvis bog »*Anthropologie und Marxismus*«, en væsentlig forudsætning for Hellers værk, slet ikke berøres af Schanz) muligt at *diskutere* Marx' teori og ikke blot tyde den. (Jeg nægter ikke, at diskussionens kvalitet tager til med tydingens). Heroverfor virker Schanz noget blodløs: Marx er for ham altid det sidste ord. Der er ikke skygge af problematisering.

Værre er, at disputatsen, eller i hvert fald Marx-afdelingen, helt mangler pointe. Det virker søgt at fokusere på behovsbegrebet som ledemotiv i en gennemgang af Marx' forfatterskab, når dette begreb samtidig påvises hele tiden at optræde i en underordnet position i forhold til andre begreber. Det kræver stor viljestyrke og koncentration at følge argumentationen til dørs.

Læsningen af disputatsen hæmmes også af dens sproglige form. Ligesom magister Schanz skriver doktor Schanz som en brækket arm. I forhold til *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status* er der måske nok i disputatsen sparet noget på *expressis verbis*'erne, *differentia specifica*erne, *grosso modo*erne, *mutatis mutandis*erne, *osso buco*erne osv., men der er stadig et hav af sproglige besynderligheder i fremstillingen. Det gælder f.eks. helt særegne Schanz-ord som »insistering«, »nedblænding«, »udsagnsrelevant«, »interpretationsbehøvende«, »i rapport til« og »plumageri«, men også den mærkelige forkærlighed for substantiverede latinske adjektiver som »humanum« og ikke mindst »novum«. »Det er et karakteristikum ved. .,« skriver Schanz, når han mener, at noget særligt er på færde.

Doktoranden citerer på udenlandsk, men uden princip: Latinske forfattere optræder på tysk, franske på engelsk, og det er ikke første- eller standardudgaver, der gengives. Endelig er værket fuld af unødvendige gentagelser. Noterne gentager teksten, og teksten gentager sig selv – ofte en tre-fire gange. Tilegnelsen af værket, som i øvrigt enkelte steder ikke er uden en vis charmerende knirkende humor, modvirkes af helt meningsløse forhindringer.

Fælles for forfatterens forsøg på at sabotere læsningen er, at de er akademiske eller pseudo-akademiske. Schanz er en kentaur: Halvt hippie, halvt bornholmerur. Han griner tørt i skægget og fabler om kommunismen, men samtidig er han uden distance til sin institutionelle indkapsling. Måske kan nogle af hans knuder forklares med, at hans seneste værk har skullet skrives som disputats. Men det forklarer ikke hvorfor.

Note

1. En anderledes og mere plausibel faseinddeling end Schanz' findes i György Márkus' artikel »Fire former for kritisk teori«, IN: *Kurasje* nr. 30, april 1982.